

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОЦІНЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Обґрунтована актуальність та необхідність формування базових засад методики оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК. Виявлено специфічні риси та характеристики зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК держави. Визначено концептуальну послідовність, якої слід дотримуватися під час обґрунтування концептуальних характеристик оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК. Ідентифіковані найбільш прийнятні методи оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу галузі. Підбрані ключові показники – індикатори оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК. Встановлене раціональне поєднання методів та методичних підходів для оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу галузі.

Ключові слова: зернопродуктовий підкомплекс АПК, зовнішньоекономічний потенціал, методика оцінювання, державне регулювання розвитку.

ZRAILO I. I.

Lviv National Agrarian University

SUBMISSION OF METHODOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE EVALUATION OF FOREIGN ECONOMIC POTENTIAL OF GRAIN-PRODUCED SUB-COMPLEX OF AGRICULTURAL SECTOR

The purpose of the article is to substantiate the methodological characteristics of the estimation of the foreign economic potential of the grain-product subcomplex of agro-industrial complex. The specific features and characteristics of the foreign economic potential of the grain product subcomplex of the agroindustrial complex, in particular, the set of available and mobilized natural resources, in combination with natural conditions that affect economic activity and are used or can be used in the process of production of economic goods, are determined; greater impact of external components of the potential, in particular infrastructure, institutional, competitive, inter-sectoral and foreign trade; the importance of the production component associated with the commodity specialization as the AIC in general, and the analyzed subcomplex. It was identified that the purpose of the evaluation of the analyzed economic category is not only to determine the maximum volumes of export of products, but also to study all aspects and possibilities of the grain product subcomplex of the agroindustrial complex in order to ensure a high level and qualitative diversification of foreign economic operations in the field and directly on the market of grain products. The sequence of the formation of a method for estimating the foreign economic potential of the grain product subcomplex of the agroindustrial complex, which includes the following stages: the formation of the goal and the decomposition and isolation of components of the foreign economic potential of the industry; formation of indicators - indicators; definition of methods and methodological approaches to evaluation. The importance of the complex approach with the identification of the general state and partial aspects, the characteristics of the degree of potential realization, the identification of internal and external factors, the establishment of their causes, etc. is proved. It has been established that in accordance with the purpose of the evaluation, as well as the current state of development and the role of the grain product subcomplex in the system of foreign economic activity, the most rational combination of methods (monitoring of the main socio-economic indicators, expert appraisal, analysis and processing of scenarios, optimization, theoretical- gamma, multivariate statistical analysis, the theory of artificial neural networks) and methodological approaches (calculation of unit generalizing coefficients of the potential competitiveness of reserves, deviations from the "reference" state, economical and mathematical modeling of dependencies of the degree of realization of potential from resource provision, parameters of the state of functioning and development, foreign economic activity of the subcomplex), which in aggregate allow obtaining qualitative results for the development of solutions for improving the state policy of formation and enhancement of the efficiency of the implementation of the foreign economic potential of the grain product subcomplex of the agroindustrial complex.

Keywords: grain product subcomplex of agroindustrial complex, foreign economic potential, evaluation methodology, state regulation of development.

Постановка задачі. Україна володіє потужним зовнішньоекономічним потенціалом розвитку сільського господарства та агропромислового виробництва, здатним в рази наростити обсяги виробництва і експорту продукції АПК. У нашій державі наявні й значні можливості щодо реалізації на експорт безпосередньо продукції зернопродуктового підкомплексу АПК. Проте, на сьогодні вони далеко не реалізовані. Ефективне державне регулювання в цій сфері потребує істотного удосконалення теоретико-методичного базису оцінювання реалізації зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК, що одночасно слугує й вагомим доповненням його сутнісних характеристик. Адже в процесі уточнення методики оцінювання реалізації зовнішньоекономічного потенціалу цього важливого сегменту реального сектору економіки, по-перше, з'ясовується які саме характеристики більш важливі та найбільш влучно відображають стан і результати формування висновків щодо міри реалізації потенціалу; по-друге, кристалізуються особливості як функціонування, так і реалізації потенціалу безпосередньо і агропромислового сектора, і його зернопродуктового підкомплексу.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема державної політики формування і реалізації зовнішньоекономічного потенціалу АПК та його зернопродуктового підкомплексу приділено достатньо багато уваги у дослідженнях вітчизняних науковців. Так, у працях Н. Юріної [1, с. 45-51], В. Бегми [2, с. 189-196] та І. Авксентієва [3, с. 55-57] визначаються загальні параметри та напрями формування експортного потенціалу галузевих під комплексів національної економіки.

У дослідженнях Т. Ломаченко [4, с. 72-74], Н. Клименко [5, с. 191-199], О. Березіна [6, с. 12-14] та Я. Яреми [7, с. 141-144] увага в значній мірі концентрується навколо обґрунтування структурних складових зовнішньоекономічного потенціалу галузі.

У наукових публікаціях О. Фещенка [8, с. 229-236] та А. Ключник [9, с. 834-839] обґрунтовуються ключові сфери реалізації зовнішньоекономічного потенціалу секторів економіки. Проте особливості сучасного періоду розвитку зернопродуктового підкомплексу та безпосередньо АПК потребують нових більш досконалих підходів розуміння декомпозиції зовнішньоекономічного потенціалу цього сектору національної економіки.

Виділення невирішених частин. Незавершеними на сьогодні є результати досліджень, які стосуються уточнення структурних складових зовнішньоекономічного потенціалу зерно продуктового підкомплексу АПК.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування методичних характеристик оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з специфічних рис та характеристик зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК, додатковими важливими і в значній мірі визначальними компонентами його потенціалу слід вважати наступні. По-перше, це сукупність наявних і тих, що можуть бути мобілізовані, природних (особливо земельних) ресурсів у поєднанні з природними умовами, які впливають на економічну діяльність та використовуються чи можуть бути використані у процесі виробництва економічних благ. По-друге, оскільки мова йде про складові потенціалу галузевого підкомплексу (а не підприємства), то тут посилюється дія т. зв. зовнішніх компонент потенціалу, зокрема інфраструктурного (наявність розвиненої і ефективно функціонуючої системи транспортування, складування, зберігання, переробки зернопродуктової продукції), інституційного (сформованість інституційно-організаційної та інституційно-правової системи елементів і правових актів підтримки просування продукції зернопродуктового підкомплексу на експорт), конкурентного (розвиненість системи забезпечення високого рівня не лише якості, але й конкурентоспроможності його продукції на зовнішніх ринках), міжгалузевого (сформованість та високий рівень якості відносин з-поміж суб'єктів зернопродуктового підкомплексу АПК та інших видів економічної діяльності в цілях створення якісної продукції з високим рівнем доданої вартості) та зовнішньоторговельного (розвиненість можливостей з виробництва та експорту продукції у поєднанні з активним і ефективним здійсненням зворотних операцій ЗЕД, як-от імпорт технологій, залучення прямих іноземних інвестицій, отримання і надання зовнішньоекономічних послуг, налагодження комунікацій тощо). По-третє, вважаємо, що до особливої компоненти зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК держави доцільно віднести й виробничу складову, пов'язану з товарною спеціалізацією як АПК загалом, так і аналізованого підкомплексу.

Виходячи з наведеного, об'єктивно розширюється й мета оцінювання аналізованої економічної категорії. Це вже не визначення максимальних обсягів експорту продукції, а, скоріше, вивчення всіх аспектів і можливостей зернопродуктового підкомплексу АПК щодо забезпечення високого рівня і якісної диверсифікації зовнішньоекономічних операцій у сфері та безпосередньо на ринку зернопродуктової продукції.

Формування мети та декомпонування і виокремлення компонент зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК є важливим визначальним та першопочатковим етапом формування якісної методики оцінювання його реалізації. Після встановлення мети, декомпонування та ідентифікації остаточного переліку компонент зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК доречно переходити до наступного етапу методичної послідовності оцінювання міри його реалізації – формування складу показників-індикаторів. З огляду на багатоглибкість категорії «потенціал» для цього необхідно визначитися із відповідними методами, а надалі – методичними підходами до оцінювання. Важливо в комплексі виявити загальний стан і часткові аспекти, характеристики міри реалізації потенціалу, ідентифікувати внутрішні та зовнішні чинники, які привели до такого результату, встановити їх причини і т. ін.

Застосування методів оцінювання зорієнтоване на прийняття в значній мірі стратегічного рішення відносно принципових аспектів оцінювання, виходячи з яких, вже надалі підбиратимуться більш конкретні методичні підходи. Звернімо увагу, що для оцінювання міри реалізації потенціалу галузевих систем (комплексів), як правило, застосовується метод моніторингу головних соціально-економічних показників, за якого здійснюється статистичне спостереження за станом та динамікою сукупності кількісних показників – характеристик стану функціонування і розвитку зернопродуктового підкомплексу та зовнішньоекономічної діяльності його суб'єктів. На підставі такого аналізу робляться висновки щодо поточного стану справ і перспектив зростання у відповідній сфері.

Широкого застосування при оцінюванні складних макроекономічних явищ і проблем набув в останні роки метод експертного оцінювання, що являє собою різного роду і форми соціологічні та експертні, т. зв. фахові опитування споживачів і т. ін. Перевагами методу є отримання даних за показниками, за якими не здійснюється статистичне спостереження, а також за певними важливими якісними факторами та чинникам впливу. Широкого поширення набув експертний метод і для встановлення вагових коефіцієнтів, а також при оцінюванні процесів і явищ, що інколи практично не можливо здійснити в процесі емпіричного аналізу.

При моделюванні розвитку ситуації та, до прикладу, прогнозуванні стану формування і міри реалізації зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК може стати в пригоді метод аналізу та обробки сценаріїв, що зводиться до використання і організації взаємодії висококваліфікованих фахівців-експертів різних напрямків при постановці та вирішенні складних і складноописових економічних проблем з використанням сучасних засобів математичного моделювання. Поняття сценарію тут є центральним. За результатами моделювання вихідні прогнози уточнюються і конкретизуються, дозволяють моделювати варіанти розвитку ситуації, у т. ч. на зовнішніх ринках збуту зернопродуктової продукції.

За схожим призначенням використовуються методи оптимізації як процесу надання певному об'єкту (в нашому випадку – стану реалізації зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу) найвигідніших характеристик, співвідношень (наприклад, оптимізація виробничих процесів і виробництва, експорту та збуту продукції). Задача оптимізації сформульована, якщо задані критерій оптимальності (економічний; технологічний та ін.), параметри, які варіюються і зміна яких дозволяє впливати на ефективність, математична модель процесу, обмеження, пов'язані з економічними та конструктивними умовами і можливостями тощо.

Теоретико-ігрові методи дають змогу дещо спростити картину зовнішнього середовища. До них, зокрема, відносять теорію ігор, метод сценаріїв, моделі «чорної дошки».

Відомо, що більшість чинників зовнішнього середовища, особливо на зовнішніх ринках менш контрольовані від внутрішньовиробничих умов. В певній мірі усунути такі суперечності дозволяють методи багатовимірного статистичного аналізу. Його сутність полягає в переході від первісної системи, як правило, сильно залежних між собою економічних показників до нових, вже менш пов'язаних компонент або факторів, кількість яких менша і варіабельність яких вичерпує всю або максимальну частину вихідних показників.

Додамо, що одним з найбільш складних, але як показують результати досліджень – найбільш ефективних (якщо йдеться про дослідження складних комплексних і багатфакторних завдань в умовах невизначеності) методів є метод теорії штучних нейронних мереж, що передбачає формування математичних моделей, а також їх програмної або апаратної реалізації, побудованих за принципом організації й функціонування біологічних нейронних мереж – мереж нервових кліток живого організму. Це поняття виникло при вивченні процесів, що протікають у мозку, при спробі їх змоделювати. Згодом, після розробки алгоритмів навчання, одержувані моделі стали використовувати в практичних цілях: у завданнях прогнозування, для розпізнавання образів, у завданнях державного управління економікою, ін.

З огляду на багатоаспектність, різнофакторність та комплексність категорії «зовнішньоекономічний потенціал» методика оцінювання стану його реалізації у зернопродуктовому підкомплексі АПК об'єктивно не може бути однозначною та єдино визнаною, має адаптуватися у відповідності до зміни параметрів стану функціонування і розвитку цього сектора національного господарства, зміцнення його експортного потенціалу та динаміки і структури кон'юнктури світових ринків зернопродукції. При цьому в основі формування методології оцінювання знаходиться її мета, а також принципова декомпозиція потенціалу на внутрішні складові. За результатами узагальнення теоретико-методичних положень зовнішньоекономічного потенціалу галузевих систем, а також особливостей його реалізації у зернопродуктовому підкомплексі встановлено, що його внутрішніми компонентами є природно-ресурсний, виробничо-господарський, інтелектуально-кадровий, інфраструктурний, інституційний, зовнішньоторговельний, маркетингово-конкурентний та міжгалузевий.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У відповідності до мети оцінювання, а також поточного стану розвитку і ролі зернопродуктового підкомплексу в системі зовнішньоекономічної діяльності для проведення оцінювання застосовується найбільш раціональне поєднання методів (моніторингу головних соціально-економічних показників; експертного оцінювання; аналізу та обробки сценаріїв; оптимізації; теоретико-ігрових; багатовимірного статистичного аналізу; теорії штучних нейронних мереж) та методичних підходів (розрахунку одиничних узагальнюючих коефіцієнтів виробничого потенціалу, конкурентоспроможності, резервів розвитку, відхилень від «еталонного» стану; економіко-математичного моделювання залежностей міри реалізації потенціалу від ресурсного забезпечення, параметрів стану функціонування і розвитку, ЗЕД підкомплексу; оцінювання ефективності та квотування експорту, компаративної переваги та участі в системі міжнародного поділу праці; комплексного функціонально-ресурсного та організаційно-управлінського аналізу), що в сукупності дозволяють отримати якісні результати для розробки рішень із удосконалення державної політики формування і підвищення

ефективності реалізації зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК. Подальші дослідження у цій сфері доречно сконцентрувати над обґрунтуванням конкретної методики оцінювання зовнішньоекономічного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК держави.

Література

1. Тюріна Н. М. Сутнісні характеристики експортного потенціалу / Тюріна Н. М., Шелест Є. О. // Проблеми науки, 2007. – № 7. – С. 45–51.
2. Бегма В. М. Деякі аспекти визначення експортного потенціалу українського оборонно-промислового комплексу / Бегма В. М., Мазуров Г. І. // Вісник Хмельницького нац. ун-ту, 2009. – № 4. – Т. 3. – С. 189–196.
3. Авксентієва І. В. Оцінка експортного потенціалу підприємства / І. В. Авксентієва // Економіка та держава, 2006. – № 4. – С. 55–57.
4. Ломаченко Т. І. Економічна ефективність зовнішньої діяльності та розрахунки експортного потенціалу виноградарсько-переробних підприємств / Т. І. Ломаченко // Вісник КНУ імені Т. Шевченка. – 2000. – № 3. – С. 72–74.
5. Клименко Н. А. Менеджмент експортно-імпортного потенціалу АПК України / Н. А. Клименко // Науковий вісник НАУ. – 1998. – № 4. – С. 191–199.
6. Березін О. В. Теорія і практика забезпечення ефективного використання потенціалу торговельних підприємств : виноградарство / Березін О. В., Карпенко Ю. В. – Полтава : ІнтерГрафіка, 2012. – 203 с.
7. Ярема Я. Р. Формування структури зовнішньоекономічного потенціалу підприємства / Я. Р. Ярема // Вісник Сумського національного аграрного ун-ту. Серія «Економіка і менеджмент». – 2012. – Вип. 11 (54). – С. 141–144.
8. Фещенко О. М. Управління потенціалом інноваційного розвитку підприємств АПК на експортних ринках / О. М. Фещенко, В. М. Ільченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. 2. – С. 229–236.
9. Ключник А. В. Інвестиційно-інноваційна активність як необхідна умова формування зовнішньоекономічного потенціалу аграрного сектору економіки України / А. В. Ключник, Н. І. Галунець, О. О. Олійник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Вип. 2. – С. 834–839.
10. Vasylytsiv T. H. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine / T. H. Vasylytsiv, R. L. Lupak // Actual problems of economics. – 2016. – № 1. – P. 52–60.
11. Vasylytsiv T. H. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine / T. H. Vasylytsiv, R. L. Lupak // Strategic priorities. – 2017. – № 3. – P. 105–112.

References

1. Tyurina N. M., Shelest Ye. O. Essential characteristics of the export potential, Problems of science, 2007, № 7, P. 45-51.
2. Behma V. M., Mazurov H. I. Some aspects of determining the export potential of the Ukrainian defense industrial complex, Herald of Khmelnytsky National University, 2009, № 4, T. 3, P. 189-196.
3. Avksentiyeva I. V. Estimation of the export potential of the enterprise, Economy and the state, 2006, № 4, P. 55-57.
4. Lomachenko T. I. Economic efficiency of external activity and calculations of export potential of wine-growing enterprises, Bulletin of the T. Shevchenko National University of Kyiv, 2000, № 3, P. 72-74.
5. Klymenko N. A. Management of export-import potential of agroindustrial complex of Ukraine, Scientific herald of NAU, 1998, № 4, P. 191-199.
6. Berezin O. V., Karpenko Yu. V. Theory and practice of ensuring the effective use of the potential of trading enterprises, Poltava, InterGraphics, 2012, 203 p.
7. Yarema Ya. R. Formation of the structure of the foreign economic potential of the enterprise, Visnyk of the Sumy National Agrarian University, Series «Economics and Management», 2012, Vol. 11 (54), P. 141-144.
8. Feshchenko O. M., Ilchenko V. M. Managing the potential of innovative development of agroindustrial enterprises in export markets, Marketing and management of innovations, 2011, № 4, T. 2, P. 229-236.
9. Klyuchnyk A. V., Halunets N. I., Oliynyk O. O. Investment and innovation activity as a necessary condition for forming the foreign economic potential of the agrarian sector of the economy of Ukraine, Global and national problems of economy, 2014, Vol. 2, P. 834-839.
10. Vasylytsiv T. H., Lupak R. L. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine, Actual problems of economics, 2016, № 1, P. 52-60.
11. Vasylytsiv T. H., Lupak R. L. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine, Strategic priorities, 2017, № 3, P. 105-112.

Рецензія/Peer review : 28.02.2018

Надрукована/Printed :05.04.2018

Рецензент: д. е. н., проф. Флейчук М. І.